

fruntea unei „mulțimi de noroade” a ctitorit statul, sau este din neamul voievozilor de la Argeș? Și nu în ultimul rând, este cuman sau român? Ortodox sau catolic? În actuala fază a cercetării ni se pare oportun să spunem că păstrându-și importanța cuvenită, dar care nu trebuie în nici un caz exagerată, toate aceste detalii nu pot eluda un fapt cu adevărat esențial: că în împrejurări favorabile o personalitate puternică, legitimată mai puțin prin etnia și confesiunea sa, ci mai mult prin fapte dătătoare de prestigiu, a obținut supunerea boierimii locale cu care împreună a fondat Țara Românească.

Întrezărind încă de acum un secol procesul care a constituit instituțiile noastre medievale, și așezându-l sub semnul duratei lungi, Eminescu îi pune pe toți Basarabii (și desigur și pe Mușatini) la temelia noii societăți, recunoscându-le meritul de a fi folosit în egală măsură sabia și plugul pentru a întinde moșia noastră „de la munte pân’ la mare și la Dunărea albastră”.

Bogdan Teodorescu

Lia BĂTRÂNA, Adrian BĂTRÂNA, *Biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei, Piatra-Neamț, Edit. Constantin Matasă, 2012, 519 p. + 16 pl.*

Folosirea analizei ADN în investigația istorică a stârnit acum doi ani o adevărată furtună pe scena publică românească. Inițiativa deshumării osemintelor Basarabilor de la Curtea de Argeș și intervenția Ministerului Culturii de a opri acest demers au dat naștere unor aprinse discuții etice și morale. Cum se întâmplă de obicei cu astfel de controverse, ceea ce a lipsit din întreaga dezbateră a fost tocmai miezul științific. Pentru a căpăta o semnificație istorică, o analiză ADN trebuie să îndeplinească două condiții: (1) să existe un termen de comparație relevant; (2) să fie identificat personajul de la care a fost prelevată proba biologică. Or, în cazul deshumării de la Curtea de Argeș niciuna dintre condiții nu era îndeplinită. Medievalii știu prea bine câte controverse există în legătură cu identificarea mormintelor de la Argeș. Cât privește termenul de comparație propus de inițiatorii întregii controverse acesta era de-a dreptul ridicol: un grup de 29 de bărbați din România de astăzi care poartă numele de familie Basarab. De altfel, aceasta a fost și singura parte din proiect care a fost în cele din urmă finalizată, ajungând la concluzia, banală și previzibilă, că este imposibil ca toți cei 29 de Basarabi din zilele noastre să descindă dintr-un strămoș comun.⁶ Din păcate, toată această controversă pseudo-științifică a lăsat în umbră o carte excelentă apărută în același an, 2012, care aborda cu totul altfel problema folosirii analizei ADN în investigația istorică, arătând limpede avantajele și limitele ei. Înainte de toate autorii cărții, arheologii Lia și Adrian Bătrâna, precum și colaboratorii lor, antropologii Nicolae Mirițoiu și

⁶ Vezi articolul *Y-Chromosome Analysis in Individuals Bearing the Basarab Name of the First Dynasty of Wallachian Kings*, în „Plos One”, 7 (2002), URL: www.plosone.org/e41803. Data ultimei accesări 25.01.2014.

Mihai Constantinescu și biologii Georgeta Cardoș și Alexander Rodewald, dovedesc o foarte bună cunoaștere a cercetărilor de paleogenetică umană.

Cartea soților Bătrână încununează cercetările arheologice desfășurate la mijlocul anilor 1970 la Biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți. Ne aflăm într-unul dintre puținele cazuri fericite, în care întârzierea publicării rezultatelor unor campanii arheologice le-a permis autorilor să folosească inovațiile tehnologice descoperite între timp pentru a aduce noi clarificări propriei cercetări. Piatra unghiulară a întregii cărți este identificarea mormintelor din necropola domnească la Rădăuți. Existența a nouă morminte și a șapte lespezi de mormânt inscripționate, destul de târzii, datând din vremea lui Ștefan cel Mare, și care nu sunt amplasate deasupra mormintelor, transformă problema identificării într-un adevărat puzzle, pe care istoricii au încercat de multă vreme să-l elucideze. De data aceasta însă, coroborând numele de pe inscripții cu studiul antropologic și cu analiza ADN, Lia și Adrian Bătrâna par să fi găsit în sfârșit soluția. La Rădăuți sunt înmormântați membrii primelor două dinastii ale Moldovei: (1) Bogdan I și Lațcu; (2) Costea (?), Petru I, Roman I, Ștefan I. Alături de cei șase domni ai Moldovei se mai găsesc alte trei morminte, ale fratelui și fiului lui Alexandru, ambii purtând același nume, Bogdan, și cel al primului episcop de Rădăuți, Leontie. Ceea ce însă aduce cu adevărat nou cercetarea soților Bătrână este demonstrația, bazată tocmai pe analiza ADN, a înrudirii pe linie feminină a primelor două dinastii ale Moldovei. Astfel, mama lui Petru I și Roman I, Margareta-Mușata, a fost fiica lui Bogdan I și sora lui Lațcu. Se poate spune că în cazul necropolei de la Rădăuți analiza ADN a fost un instrument de analiză foarte util tocmai pentru că nu a fost singurul folosit, ci a putut fi coroborat cu sursele scrise și, mai ales, cu inscripțiile de pe lespezile funerare.

Cartea soților Bătrâna este însă mult mai mult decât o exemplificare reușită a felului în care analiza ADN poate contribui la elucidarea unei probleme istorice. Așa cum o arată și subtitlul, volumul este o carte de cercetări arheologice și de interpretări istorice asupra începuturilor țării Moldovei. Din punct de vedere al publicării materialului arheologic, cartea soților Bătrâna este, fără îndoială, un model. Fragmentele de ceramică, uneltele, obiectele de uz casnic, accesoriile vestimentare, urmele locuințelor, vetrelor și gropilor menajere, piesele de echipament militar și descoperirile monetare sunt publicate exhaustiv, cu numeroase fotografii și însoțite de analize tipologice și cronologice minuțioase. Dintre toate obiectele discutate, cel care atrage cel mai mult atenția este enigmaticul inel de aur cu care a fost înmormântat Lațcu, având inscripționat în arabă numele lui Allah. Lia și Adrian Bătrâna propun o origine persană a inelului, subliniind însă că inscripția a fost făcută ulterior. Ipoteza lor, conform căreia inelul avea o valoare diplomatică, fiindu-i dăruit lui Lațcu de un principe tătar este plauzibilă, însă ignoră întrebarea cheie: ce semnificație avea inscripția de pe inel pentru Lațcu care, să nu uităm, trecuse la catolicism? Era un semn al unei societăți în care identitatea religioasă nu era încă suficient de bine definită? Sau, mai degrabă, inelul cu tot cu inscripție avea rolul de a legitima puterea domnului? Materialul arheologic extrem de bogat publicat de soții Bătrâna dă naștere, inevitabil, unor asemenea întrebări, care în ultimă instanță constituie cea mai elocventă dovadă a contribuției acestui

volum la progresul cunoașterii istorice. Așa se întâmplă, de pildă, și în cazul analizei reprezentărilor heraldice de pe nasturii tunicii cavaleresti descoperite în mormântul lui Costea sau în discutarea succesivelor straturi care alcătuiesc ansamblul de pictură a bisericii „Sfântul Nicolae”.

În ceea ce privește interpretarea istorică, surprinde așezarea în centrul demersului autorilor a reconstituirii ipotetice a biografiei lui Costea, cea mai speculativă secțiune din întregul volum. Mai întâi, identificarea lui Costea cu personajul înhumat în M82 de la Rădăuți nu mi se pare deloc sigură și cu atât mai puțin atribuirea unei origini locale moldovenești. Pe baza analizei ADN nu se poate spune decât că cel înhumat acolo a fost tatăl lui Petru I și Roman I și, totodată, soțul Margaretei-Mușata. Numele și originea lui nu sunt decât rezultatul unei interpretări speculative, prea puțin convingătoare, ca de altfel întreaga biografie a acestui enigmatic domn moldovenesc. Dincolo însă de identitatea personajului înhumat în M82 din necropola domnească de la Rădăuți, care va genera în continuare numeroase controverse, contribuția majoră a soților Bătrâna constă tocmai în identificarea lui cu fondatorul celei de-a doua dinastii a Moldovei, pe care istoricii o vor numi după soția lui, Mușatină.

În încheiere, ar trebui poate spus un cuvânt despre condițiile excelente în care a fost editată cartea și care se datorează unei duble susțineri financiare, din partea Complexului Muzeal Județean Neamț și din partea Mănăstirii Bogdana-Rădăuți. De altfel, patronajul ecleziastic sub care a fost publicată cartea este asumat inclusiv prin prefața arhiepiscopului Pimen Suceveanul. Cu atât mai mult trebuie subliniată libertatea intelectuală deplină a autorilor, care nu ezită să demonteze chiar mitul fondator al mănăstirii Bogdana, arătând că ctitorul primei biserici de zid de la Rădăuți a fost Petru I, nu Bogdan.

Marian Coman

Alexandru FLORIAN (editor), Ana BĂRBULESCU (editor), Alexandru CLIMESCU, Laura DEGERATU, *Munca obligatorie a evreilor din România (1940-1944). Documente*, Iași, Polirom și București, Editura Institutului Național pentru Studiarea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2013, 568 p.

Cercetarea fenomenelor asimilabile antisemitismului și Holocaustului a avut în mod firesc prioritate în istoriografia cu privire la regimurile de extremă dreaptă din România anilor '30 și '40 ai secolului trecut. Istoricii s-au concentrat cu precădere fie pe aspectele discursive și normative ale regimurilor antisemite (legislație, ideologie politică), fie pe evenimentele violente care au fost circumscrise fenomenului Holocaustului din România (execuții, deportări, pogromuri, exterminare).

Istoria discriminării și persecuțiilor, cu toate că este prezentă în memoria colectivă și în discursul public, și față de care se manifestă un consens social mai larg, a fost pe cât de mult invocată, pe atât de puțin cercetată cu instrumentele istoriografiei, antropologiei, politologiei ș.a. În cadrul acestui set de probleme, munca obligatorie a evreilor din România în anii 1940-1944 era în 2010 o temă aproape deloc cercetată, așa cum remarca Ottmar Trașcă, editorul unui volum de documente